

הטמא

שהעז לעמוד
מול גנדהי

טאבו
מעמד

↑ בנות למעמד הטמאים
במחוז גוג'ראט. גנדהי
כינה אותם "הריג'ין", ילודי
האל, אך הם מעדיפים
להיקרא "דאליט",
שפירושו "מדוכא"
→ פסל אמבדקר,
גיבור מעמד הטמאים
בהודו צילום רקע:
Darima Daribazaron

בני מעמד הטמאים בהודו חיו במשך אלפי שנים בשולי החברה, תחת איסור חמור על כל מגע עם בני המעמדות האחרים. במאה האחרונה התחוללה פריצת דרך ביחס אליהם. סיפורו של אדם אחד שביקש לשבור את הטאבו | כתב וצילם: יותם יעקבסון

בהחלט. בעבר היה אסור אפילו לעמוד בצלם של הטמאים. למעשה, לפי המסורת אין הם בני אנוש כלל. כבן למעמד הטמאים התקבל אמבדקר אך בקושי ללימודים בבית הספר. חרף הקשיים וחרף היחס המבודד והמשפיל שקיבל לעומת חבריו לכיתה, הוא היה לתלמיד מצטיין. לאחר שעקרה המשפחה לבומביי (היום מומבאי), הוא היה התלמיד הראשון ממעמד הטמאים שהתקבל לבית ספר תיכון ממלכתי, ולימים היה גם הראשון שהתקבל לאקדמיה. בעזרת תומכים

הוא נולד בשנת 1891, הבן ה־14 והאחרון במשפחתו, בעיירה קטנה במרכז מדינת מדיה פרדש (Madhya Pradesh) שבלב הודו. מרגע הולדתו של בהימראו ראמג'י אַמְבֶּדְקֶר, בן למעמד המטמאים במגע, נראה שגורלו נגזר: בחברה ההינדואית, המחולקת למעמדות, המגע עם טמאים נחשב לטאבו מוחלט שאף בן מעמד אחר לא הסתכן בהפרתו. לפי חוקי ההינדואיזם אסור מכל וכל לבוא במגע עם הטמאים או עם רכושם. אכילה ממזונם או בחברתם אסורה

ה

הטמאים לענווד על גופם פעמונים כדי להתריע על הגעתם למקום יישוב. הם לא הורשו לירוק על הארץ מחשש להפצת טומאתם, ולכן נשאו עמם כלי רקיקה מיוחדים. בכל הנוגע לערכו של אדם, במקרה של פגיעה בגופו או חלילה איבוד חייו, הטמא נחשב לחסר ערך לעומת בני המעמדות הגבוהים ממנו, הזכאים על פי החוק המסורתית לפיצוי חומרי גבוה במקרים כאלה.

בהודו המודרנית אפשר לראות את האיסורים הנוקשים האלה נשברים, גם אם כל מהלך שכזה גורר אחריו גל של תגובות נזעמות, ובעבר עורר אף התקוממויות קשות ופרעות מרובות הרוגים. האפשרות להשתלב בביורוקרטיה ההודית שיפרה את רמת החיים של רבים מהטמאים, אבל חוקי המעמדות עודם נשמרים בקפידה בקרב האוכלוסייה הכפרית, שהיא 85 אחוז מתושבי המדינה. אותה מערכת קדומה של חוקים חברתיים גוברת על החוק המודרני. חוקת הודו אמנם מבטלת את מוסד הטומאה ואוסרת אפליה על רקע מעמדי, אבל כמו בעניינים רבים אחרים, גם כאן החוק ההודי נשאר יבש מאוד. במקומות רבים במדינה מי שעובר על חוקי המעמדות נידון לנידוי גורף מצד בני מעמדו, לעונשים חמורים, להלקאה ואף למוות. העונשים חלים בראש ובראשונה על הטמאים עצמם, העומדים חסרי הגנה בפני יתר החברה.

הדמות המוכרת ביותר במאבק למען שיפור מעמד הטמאים הוא מנהיגה המוכר ביותר של הודו – מוהנדס קרמצ'נד גנדהי. בשנת 1915 גרם גנדהי לתסיסה ציבורית גדולה כשפתח את שערי האשראם שלו בפני משפחת טמאים. כעבור זמן מה אימץ את אחת מבנות המשפחה לבת. בכתביו ובנאומיו הרבה גנדהי להפציר בבני עמו להתפכח מהרעיון, האפל לדידו, שלפיו אדם נולד אל תוך טומאה, וקרא לשוויון נאור בין המעמדות. הוא גם היה זה שבמסגרת קריאותיו לשיפור מעמדם העניק לטמא שם חדש: הריג'ן (Harijan), ילוד האל.

לאור הפעילות הציבורית רחבת ההיקף של גנדהי מתמיה לגלות שלא זו בלבד שהטמאים אינם זוקפים דבר לזכותו של גנדהי, אלא הם אף מגלים כלפיו תיעוב מופגן. מתברר שהם רואים במעשיו של גנדהי הנצחה של חוקי המעמדות ושל נחיתותם. אפילו את הכינוי "הריג'ן" – שנועד להכיל אותם בסדר החברתי כבניו של אותו האל – הם שוללים מכל וכל ומעדיפים להתכנות "דאליטים" (Dalit פירושו "מדוכא"). אחד החטאים הגדולים שבני מעמד זה מייחסים לגנדהי הוא ההתנגדות לפעילותו של אותו פרקליט צעיר שיצא מקרב מעמד הטמאים וחזר להודו לאחר ששבר את המחסומים החברתיים בכוחות עצמו – בהימראו ראמג'י אמבדקר.

עול היסטורי לגיבור שלהם

לאחר ששב אמבדקר לבומביי הוא היה לאחד הפעילים המרכזיים שקמו מתוך מעמד הטמאים ופעלו למענם. הוא ייסד את המפלגה הראשונה של הטמאים ולחם למען תיקון העוולות החברתיות. באחת ההפגנות אף העז לשרוף בפרהסיה את כתבי מאנו (מהמאה ה־2 לספירה) הנחשבים לקדושים, משום שבהם מופיעים חוקי המעמדות המסורתיים.

במקומות רבים בהודו אפשר לראות היום את פסלו ניצב בלב כיכר. בדרך כלל הוא לבוש בחליפה כחולה ומרכיב משקפיים בעלי מסגרת עבה. בידו הוא אווז ספר עב כרס: זו חוקת הודו, שהוא היה שותף מרכזי בכתיבתה מתוקף תפקידו כשר המשפטים בממשלת הודו העצמאית שהורכבה לאחר תום המנדט הבריטי ב־1947. בהשפעתו של אמבדקר נקבע בחוקה ההודית כי הטמאים (כמו גם מעמד המשרתים ובני שבטים שונים) זכאים למספר מסוים של מושבים בבית המחוקקים הפדרלי, בהתאמה לחלקם באוכלוסייה. בעזרת האפליה המתקנת הזאת משוריינים עד היום לדאליטים מקומות בבתי המחוקקים, במועצות כפריות, בשירות הציבורי ובאוניברסיטאות. אין פלא שאמבדקר זכה

↑ בת למעמד הטמאים במחוז אוריסה. בדרך כלל הם מתגוררים בשכונות דלות ובמאהלים מחוץ ליישובים של בני המעמדות האחרים

ומלגות יצא ללמוד בחו"ל וזכה בתוארי דוקטור באוניברסיטת קולומביה בניו יורק ובבית הספר לכלכלה של לונדון. בשנת 1923 הוא חזר להודו כפרקליט והצטרף לתנועת המחאה של הטמאים, שהיתה אז רק בתחילת דרכה.

הבת הטמאה של גנדהי

היחס אל המעמדות הנחותים מעוגן היטב במורשת החברתית והחוקית הקלאסית של החברה ההינדואית. על פי המסורת, מעמד זה נוצר מזיווג אסור של ברהמינית, בת למעמד הכהונה, עם שודרא – בן למעמד המשרתים. תוצאת ההפרה הבוטה הזאת של חוקי ההפרידה בין המעמדות החברתיים היתה היוולדם של יצירי כלאיים טמאים.

היום משתייכים למעמד הטמאים כ־15 אחוז מתושבי הודו – יותר מ־160 מיליון נפש. הם מתגוררים בדרך כלל בשכונות דלות ובמאהלים מחוץ ליישובים של בני המעמדות האחרים, ועוסקים במלאכות הנחשבות בזויות: פינוי אשפה וביוב, פינוי פגרים של בעלי חיים וגופות של בני אדם, טיפול בגופת המת ושרפתה, פשיטת עורות. עם זאת, אין פירושו של דבר שכולם בהכרח עניים. למשל, האחראים על גהאט השירפה הראשי בוורנסי מגלגלים הון לכיסם.

על פי חוקי ההינדואיזם, על בני מעמד זה חל איסור ללמוד את כתבי הוודות הקדומים ואסור להם להיכנס למקדשים. בעבר חיובו

↑ קומבה מלה, אלהאבד.
בני מעמד הטמאים מנקים
לפי הוראות האחראי
↓ הדאליטים עוסקים בעבודות
הנחשבות בזויות: פינוי אשפה
וביוב, פינוי פגרים של בעלי
חיים, טיפול בגופת המת
ושרפתה, פשיטת עורות

אמבדקר היה לאחד הפעילים
המרכזיים שקמו מתוך מעמד
הטמאים ופעלו למענם. באחת
ההפגנות אף העז לשרוף
בפרהסיה את כתבי מאנו
המקודשים, משום שבהם
מופיעים חוקי המעמדות
המסורתיים

ההדרגתית של סממנים מערביים להודו, הלך והתחזק מאבקם של הדאליטים באפלייתם, והמאבק נשא פרי. היום אפשר למצוא אותם למשל בתפקיד דיילים בחברות תעופה הודיות – נושא רגיש במיוחד, מכיוון שהם באים במגע עם מזון ומגישים אותו, ובהינדואיזם מזון הנכנס אל הגוף והופך לחלק ממנו נחשב לדבר הטהור מכל.

במדינת גוג'ראט (Gujarat) פועלת היום קרן נבסרג'ן (Navsarjan Trust) לאכיפת חוקים נגד אפליית הדאליטים. ראש הקרן, מרטין מקוואן, נמנה הוא עצמו עם מעמד הטמאים. בשיחות איתו הוא מרבה לספר על רדיפות שחווה בילדותו מילדים למשפחות ממעמד גבוה יותר. הוא זוכר היטב כיצד בבית הספר מזגו לו מים אל כפות ידיו בשעה שיתר התלמידים שתו מכוסות זכוכית, משום שאסור היה לו לאחוז בכד עם המים. בשנת 1983 החל לפעול בעניין הזה כמשפטן, ושלוש שנים אחר כך זכה לניצחון גדול כאשר ייצג קואופרטיב של טמאים נגד בני מעמד הקשטריא (Kshatriya), השני בחשיבותו, שנגסו באדמותיהם בעוד המשטרה והממשל מעלימים עין. במהלך התביעה תקפו הנתבעים את הדאליטים. ארבעה מהם נרצחו, 18 נפצעו ורבים מבתיהם נשרפו. בתום מאבק משפטי ממושך ניצח מקוואן במשפט. על הרוצחים נגזרו עשרה מאסרי עולם. המשפט היה תקדים שאפשר לחקלאים ולבעלי מלאכה רבים ממעמד הטמאים לזקוף ראש ולהתלונן על עוולות קשות שנעשו להם ושעדי אז לא העזו להתלונן עליהן.

לצד השיפור במעמדם, גורמים הינדואיים קיצוניים מתבצרים בעמדותיהם האורתודוקסיות ופורעלים במישור הפילי והחקיקתי נגד בני מעמד הטמאים. אחד הארגונים הללו הוא שיב דהרמה (Shiv Dharma), שקורא לטיהור ההינדואיזם מהאלמוגים המטמאים אותו. הארגון, שלו סממנים מיליטנטיים ואלימים, פועל להשבת הסדר החברתי המסורתי לקדמותו, מתנגד לכל החוקים המקנים שוויון למעמד הטמאים ואף פוגע באנשים שאינם מקפידים על חוקי המסורת.

למרות פעילויות מעין אלה, ביום עצמאותה של הודו בשנת 2000 נאם נשיא הודו קוצ'ריל ראמאן נְרַיִנְאן, הנמנה בעצמו עם הדאליטים, ונשא את הדברים הללו לאומה: "אם לא יחוסל היחס אל בני אדם כאל טמאים ואם לא תופסק אפליית הנשים, תיראה הדמוקרטיה שלנו כמו היכל שנבנה על ערמת זבל". דבריו מעניינים, בעיקר לנוכח החדשות: לפני כשנה נבחרה מְיִוְאָטִי, אישה ממעמד הטמאים, לתפקיד ראש ממשלת אוטר פרדש (Uttar Pradesh), המדינה המאוכלסת ביותר בהודו. בחירתה לתפקיד הותירה את בני מעמד הברהמינים הגבוה נבוכים ומבולבלים. גם הם יודעים שתפקידה הנוכחי עשוי להיות קרש קפיצה בשבילה לתפקיד ראש ממשלת הודו. ©

למעמד של כמעט-אל בקרב הטמאים, ועד היום אפשר למצוא בבתיהם את תמונותיו מונחות לצד צלמי האלים.

אבל הצלחותיו של אמבדקר היו מלוות גם בכישלונות צורבים. בני מעמד הטמאים רואים בו גיבור שנעשה לו עוול היסטורי אדיר, וזאת בעיקר בעקבות תבוסתו בעימות מול גנדהי. בזמן המנדט הבריטי בהודו היה אמבדקר לדובר הבכיר של בני מעמדו מול הממשלה הבריטית. כשזו נעתרה לדרישתו לצרף מעמדות נחותים למערכת הפוליטית, הוא קרא לחקיקה בנוגע לבחירות נפרדות. לדעתו היה אפשרי שטמא ייבחר לתפקיד רק אם יבחרו בו הטמאים בנפרד. גנדהי, לעומת זאת, התנגד לו נחרצות וטען כי פתרונות חילוניים לטיפול בבעיות הטמאים, הנכפים על ידי שלטון זה, יהרסו את ההינדואיזם. בספטמבר 1932 הסכימו הבריטים לדרישותיו של אמבדקר, אולם גנדהי הביע את מחאתו והצהיר שאם יתקבלו הדרישות הללו הוא ישבות רעב עד מוות. אמבדקר נאלץ להיכנע. הוא אמנם השיג כמה מקומות משוריינים לאנשיו, אבל עשייתו נבלמה בשל ההתנגדות של גנדהי.

גם במהלך השנים הבאות, ניסיונותיו של אמבדקר להביא לתיקון תחוקתי עמוק שיגן על בני מעמדו וישווה את זכויותיהם לאלה של בני המעמדות האחרים נתקלו בקשיים רבים. בעקבות זאת, בכנס גדול שהתקיים באוקטובר 1956, הצהיר אמבדקר שהוא פורש מההינדואיזם ומקבל עליו את הבודהיזם. כשלושה מיליון טמאים הלכו בדרכו מיד. כעבור חודשיים הוא נפטר. רבים סבורים שמת משיברון לב.

ראש הממשלה הבאה

לו נשאר אמבדקר בחיים, היה זוכה בכל זאת לעדנה כלשהי. בעקבות מלחמותיו, ועם החדירה

↑ שלט רחוב, אחד מני רבים המנציחים את פועלו של אמבדקר למען הדאליטים צילום: Alexandre Jacques

יונתן יעקבסון – מורה דרך בישראל ולאורך נתיבי הסחר הקדומים של אסיה, כותב, מצלם, מרצה ומלמד במסגרות שונות yotam.jac@gmail.com